שבת חול המועד סוכות: קהלת היה עקרת בית בירושלים

הרב אלישע וולפין

מועדים לשמחה חברים יקרים,

הבל הבלים, אמר קהלת, הכל הבל. תודו, זהו אחד המשפטים הקולים ביותר בתנ"ך! ואלו המילים שקוראים בשבת חול המועד סוכות בבתי הכנסת. מגילת קהלת איננה פרשה מהתורה, כמובן, היא חלק מהכתובים, אבל יפה תיקנו לנו חכמנו את המגילה הזו לשבת זו. כמה מתאים לרעיון של סוכה, לסתיו המתקרב ורגע לפני סוף חגי תשרי והפריצה הגדולה של ימי החול של "אחרי החגים".

אין כמו מגילת קהלת להמשיך את הקו שהתחלתי בו בדרשה ליום הכיפורים (נשלח בשבוע שעבר). קהלת, הלא הוא שלמה המלך (על פי המסורת), מגיע בערוב ימיו למסקנה, שכל האמיתות שהחזיק בהן, שהיה בטוח בהן, שהטיף להן, הן הבל הבלים. איזה שחרור נפלא! איזו גדולה אנושית! אבל המחיר... אוי המחיר! המחיר הוא אובדן דרך, בלבול, ערעור של כל העוגנים שייצבו אותו אל מול פני הסערות של החיים. זה כבר לא שלמה הנער, המאהב הגדול - מאהב לקדוש ברוך הוא ומאהב לאלף נשותיו - שכתב גם לו וגם להן את "שיר השירים". וגם לא שלמה הבוגר, החכם שבאדם, שכתב את התובנות המוצקות של ספר "משלי". שלמה של "קהלת" הוא מלך בא בימים, שכבר ראה את הכל, ומעז לשים סימן שאלה משחרר על כל מה שראה וחשב.
סבתי, עליה השלום, הייתה קצת קהלת. גם היא הייתה מלכה בירושלים. היא לא ס"ט-ניקית, ואפילו לא נולדה בירושלים. ובכל זאת, כחמישים שנה היא מלכה בביתה הצנוע בירושלים.

כנערה יהודייה קוסמופוליטית בפראג, ששיחקה אותה ציונית בתנועת הנוער של השומר הצעיר, היא לא העלתה בדעתה שאת משפחתה הגרעינית היא תקים בלבנט הפרימיטיבי. שנים היא עוד חשבה שזו הייתה טעות מצערת, ושבקרוב הטעות תתוקן והיא תוכל לשוב לפראג האהובה. הרעיון של ארץ ישראל היה אמנם נפלא ורומנטי לתנועת נוער, אבל לא צריך להיסחף – אידיאלים לחוד ומציאות לחוד. היטלר טרף לה את הקלפים, והמציאות הקשה והמבורכת הביאה אותה בדקה ה – 90 לארץ ישראל. הוריה, שנותרו מאחור ולא שרדו את השואה, לא העלו בדעתם שבתם היחידה, הנאורה, עוד תחזור בתשובה, ובודאי שלא יכלו לדמיין שבתם הקוסמופוליטית תהפוך לימנית, תומכת נלהבת של גוש אמונים.

את הוויכוחים האידיאולוגיים המרים במטבחה הפשוט בירושלים כולנו זוכרים היטב. זה היה בשנות ה-70 וה-80, כשהארץ נחלקה בצורה ברורה בין האמת של השמאל והאמת של הימין, בין תומכי "ארץ ישראל השלימה" לבין תומכי "שטחים תמורת שלום". כולם נתנו פייט אדיר. אבל האישה השברירית הזאת עלתה על כלנה! אנחנו היינו יוצאים מהקיבוץ החילוני והמפא"יניקי שבגליל העליון אחת לחודש (כשהגיע תורנו לקבל רכב מאלוהי סידור הרכב הקיבוצי), ועלינו לירושלים לשבת. כולם ניסו להימנע... רק לא להיגרר לוויכוח פוליטי עם סבתא. רק לא להיגרר. אבל בסוף תמיד זה קרה. איזו הערה קטנטנה ושולית כביכול, של מישהו שלא הצליח להתאפק, ואש הבערה האידיאולוגית התלקחה. בימים הללו לא היה מבוגר אחראי שידע לכבות את השריפות.

כשהוריי ואחיי היו יוצאים לסבב הביקורים הקבוע של חבריהם מפעם (מהתנועה, מהילדות, מהמכון למדריכי

חוץ לארץ), אני נשארתי אתה. היו לנו עניינים חשובים לסגור בינינו. לנו היו ויכוחים "קדושים" באמת.. היא ואני התווכחנו אמנם גם על "השטחים", אבל פחות. הרבה פחות. הוויכוחים הטובים ביותר שלנו היו על אלוהים. אני נשבעתי שאין, היא התעקשה שיש... אני אמרתי שהיא מפחדת לגלות את האמת, שאין שום דבר מעבר, והיא - ספק נביאה, ספק "מכשפה" – הזהירה אותי שיום אחד אני עוד אגלה את האמת. אני הייתי צעיר ונמרץ, קצת כמו שלמה המלך של "שיר השירים", והיא חכמה בטירוף, כמו שלמה המלך של ספר "משלי". במוצאי שבת היינו עולים על האוטו חזרה הביתה לצפון. כי מחר מישהו אחר בקיבוץ זקוק למכונית.
השנים חלפו והקשר בינינו לעולם לא קהה. אבל הוא השתנה. אני התבגרתי והיא הזדקנה. הייתי בא לעיתים די קרובות לבקר אותה, ואת סבי עליו השלום, בבית האבות שבו חיו בשנות חייהם האחרונות. ואני ככר עם כיפה על הראש, עם אלוהים בלב וניצוצות אמוניים בעיניים. כל כולי מלא כרימון בתובנות תורניות, הלכות ודברי תורה שזה עתה למדתי בבית המדרש לרבנים...
מבלי משים נכנסתי לשלב ה"משלי" של חיי. אלא שהיא בינתיים הספיקה לצאת משם ולהיכנס לתקופת ה"קהלת" של חייה. מתי בדיוק זה קרה, אני לא בטוח. היא הייתה מביטה בי בנחת (אגב, היא מעולם לא אמרה לי "אמרתי לך!" – איזו צדקת!), ולאחר נאומי החכמה חוצבי הלהבות שלי, נוסח "משלי", היא הייתה אומרת... "אולי"..., ו"מי יודע"... ואני חשבתי שהיא תשמח לשמוע את ההברקה התורנית האחרונה שהבאתי לה... אבל לא. קהלת השתלט על רוחה ועל גופה.

זה לא שהיא הפסיקה להאמין ולהתפלל ולתמוך בגוש אמונים, אבל... האלוהים שלה זה כבר לא היה אלוהי ספר "משלי", ואפילו ארץ ישראל השלימה כבר לא הייתה ארץ-הלהט-המתהפכת של דניאלה וייס וחנן פורת. זה היה אלוהי קהלת. אלוהי ההבלים. הכל הבל. הבל הבלים. מה שהיה הוא שיהיה, ואין חדש תחת השמש...

ירושלים כנראה עושה את זה לאנשים, מלכים ועקרות בית כאחד. ואולי זה בית האבות, ואולי זו הזקנה.

ביוגראפית אני עדיין אמור להיות איש של ספר "משלי", ספר החכמה והשנינות. אבל משהו בי כבר לא לגמרי שם. משהו בי יודע, שכנראה... הכל באמת הבל. אולי אפילו הבל הבלים. משהו לוחש באזניי שאין נכון ולא נכון. שאין צודק ולא צודק. שאין דרך אחת. גם לא שתיים. יש הרבה יותר. יש אינסוף. ואני איכשהו תלוי בתווך, כמו בין קיץ לסתיו, נע בין הביטחון המוחלט של "משלי", לאי-הידיעה המוחלטת של קהלת.

ולפעמים, ב"בין הזמנים" של חיי, איש ה"משלי" שבי שואל את איש "הקהלת" שצומח בתוכי: אם כך הם פני הדברים - אם הכל הבל, אם אין חדש תחת השמש – אז, לעזאזל, למה לקום בבוקר? בשביל מה? אם כל הנחלים זורמים אל הים והים איננו מלא, אז למה לטרוח? למה להשקיע ולהתאמץ? למה לכתוב את הדרשה הזאת? ובכלל, עבור מי ובשביל מה אתה כותב אותה? למי אכפת? ומי יזכור?

ואיש ה"קהלת" שבי חושב קצת. מפהק טיפה. נושם נשימה עמוקה, ואומר משהו (אולי מפחיד קצת), כמו: "אל תקום בבוקר בשביל אף אחד. אינך עושה טובה לאיש. הגיע הזמן להפסיק לְרַצות את כולם, לשחרר את הציפייה לקבל פרס על מעשייך. אכן, אין סיבה באמת טובה להשקיע". קשה לי מאוד לשמוע את זה! אבל הוא ממשיך, "רק הֱיֵה לגמרי נאמן. נאמן באופן מוחלט. אבל רק לאלוהיך". למה? אני שואל. "ככה! כי זה כל מה שיש. כי אין עוד זולתו". ואז הוא מצטט לי את הסיום הדרמטי של ספר קהלת: "סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע, אֶת הָאֱלֹהִים יְרָא, וְאֶת מִצְוֹתָיו שְׁמוֹר, כִּי זֶה כָּל הָאָדָם".

חמקמק, מבלבל, לא ברור... כזה הוא קהלת. אולי היה צריך לאסור על קריאתו לפני גיל 50, ולחייב כל מי שרוצה להיכנס בשעריו לעבור מבחן בשלות. המבחן יכלול בדיקה עמוקה עד כמה האדם מוכן לוותר על כל העוגנים שלו, על כל האמיתות שלו, על כל החינוך שקיבל, על כל החינוך שנתן, ועל כל מה שאי פעם כתב או הטיף בלהט.

איש ה"משלי" שבי מנסה לעשות סדר במסקנה הסוגרת של "קהלת":

סוֹף דָּבָר – בסופו של דבר, אחרי כל השאלות ואחרי כל התשובות, ואחרי כל הספרים שקראת...

הַכֹּל נִשְׁמָע – כבר שמענו הכל, אין כבר מה לחדש, כבר היינו בכל הסרטים, כבר התווכחנו את כל הוויכוחים...

אֶת הָאֱלֹהִים יְרָא – די לפחד ממראה עיניים מתעתע. ובכלל, די לפחד. כי אין יותר ממה, כי אין יותר ממי, כי כל מה שיש זה הוא – גם אתה וגם מי ומה שמולך, זה הכל הוא. לכן, במקום לפחד הֱיֵה יָרֵא, כלומר, הֱיֵה ביראה. יראת כבוד. ראה, ראה באמת! ראה בתדהמה, ראה בפליאה. ראה אותו בכל מקום, שהרי אין זולתו. הכל הוא...

וְאֶת מִצְוֹתָיו שְׁמוֹר – לא אני אכריע מה הן מצוותיו ומה סתם המצאה אלילית חמקמקה. כל אדם, בינו לבין עצמו, יברר מה ממצוות חייו אכן מגיע מבוראו, ומה בא מאלילי השקר שהוא אימץ לאורך השנים. עם זאת, ורק אם יורשה לי, יש לי עצה קטנה... "עשה לך רב", כפי שלימדונו חכמינו זכרונם לברכה, רב שיסייע בידך לברר את תרי"ג מצוותיך, כי לבד קשה. כל אדם צריך מורה או רב...

כִּי זֶה כָּל הָאָדָם – כי בסופו של יום, זה כל מה שיש... השאר הבל. כל הדרמות שלנו, כל האהבות, כל האכזבות, כל הסיפורים שסיפרנו – לעצמנו ולאחרים, כל המלחמות שנלחמנו, כל המקומות שביקרנו, כל ההישגים והמדליות... היה טוב, וטוב שהיה, אבל הכל הבל הבלים. את האלוהים ירא, כי זה כל האדם. וזה המון, זה הכל. זה האינסוף...

וסבתא שלי - שמלכה פעם בביתה אשר בירושלים של מטה - היא שבה לפראג, לעירה האהובה, לחיק הוריה שחיכו לה שתשוב מהלבנט המאובק, כי כל הנחלים שבים אל הים שממנו פעם התאדו... והם משוחחים בגרמנית על "המצב" – אבא שלה עדיין עסוק בהיטלר (האם העולם ייתן לו לספח את חבל הסודטים? האם הוא רציני בקשר ליהודים? ואולי סתם מתלהם...), והיא מספרת להם על השטחים, על ארץ ישראל השלימה, על המשפחה המקסימה שהקימה בלבנט, וכמובן, על ירושלים. היא כבר לא צריכה לספר להם על אלוהים... ועל הכל הם מדברים בנחת. הם כבר לא מתווכחים, ובוודאי לא צועקים. כי אין באמת על מה. שהרי הכל כבר נשמע. אפשר סוף סוף להפסיק להתנצח על צדק ועל אמת, כי הכל הבל. אפשר להשקיף למטה ולראות את ההצגה המשעשעת והעצובה ביותר בעיר, לאכול שטרודל טוב, לשתות קצת יי"ש, וליהנות סוף סוף מאינסופיותו המוחלטת של הכל.

שהחיינו!

שבת שלום ומועדים לשמחה,
אלישע